

שני כתובים סמוכים המכחישים זה את זה

(שופטים א, יח-יט)

פסוק יח: "וילכד יהודה את עזה ואת גבולה ואת אשקלון ואת גבולה ואת עקרון ואת גבולה". פסוק יט: "ויהי ה' את יהודה וירש את ההר כי לא להוריש את ישיבי העמק כי רכב ברזל להם". שני הפסוקים נראים סותרים זה את זה סתירה גלויה וכולטת. עזה, אשקלון ובנותיהן שנלכדו בפסוק יח הן הן העמק שלא יכלו להוריש לפי עדות פסוק יט. בזהותו של "העמק" אין להטיל כל ספק. הכתוב מדבר בנחלת יהודה ומציב את "ההר" לעומת "העמק". הוזה אומר: הר יהודה² (=החבל ההררי של נחלת יהודה) המתנשא לכל אורך הארץ מצפונה עד דרומה, לעומת עמק יהודה המשתרע אף הוא לכל אורך הארץ במערכה. העמק הוא אפוא ללא ספק עמק החוף (חוף יהודה או חוף פלשת). בהוראה זו הוא משמש גם להלך בפרקנו פסוק לד: "וילחצו האמרי את בני דן ההרה כי לא נתנו לרדת לעמק".³ יתר על כן, נאמר ביר' מז, ה: "באה קרחה אל עזה נדמתה אשקלון שארית עמקם", הרי זיהה הכתוב בפירוש עמק עם עזה ואשקלון.⁴ בשיר השירים ב, א מקביל "עמקים" לשרון והוא הדין בדהי"א כז, כט.

1 "לא להוריש את יושבי העמק", ת"י: "לא יכילו לתרכא ית יתבי מישראל". וכן רד"ק: "לא יכלו להוריש". החדשים עמדו על השמטת המלה "יכל" בכל פרק א בשופטים והסבירוה על-פי דרכם. עיין למשל בפירושיהם של: G.F. Moore, *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Judges (ICC)*, Edinburgh 1895, p. 38; K.F.R. Budde, *Das Buch der Richter (KHAT)*, Leipzig-Tübingen 1897, p. 30. ונראים מקצת דבריהם ומקצתם אינם נראים. [ראה גם "שופטים פרק א", לעיל עמ' 65-66].

2 החר במובן ארץ ההרים מצוי במקרא ובייחוד בפרשיות כיבוש והתנחלות, כגון: במ' יג, כט; דב' א, ז; יהושע ט, א; י, מ; יא, טז; כא; יב, ח ועוד הרבה.

3 נחלת דן, כפי שהיא מתוארת ביהושע יט, מ-מז, עשויה שתי חטיבות: אחת בעמק החוף מעקרון ועד גדות הירקון (שם, מג-מה) ואחת למעלה במזרח, מיתלה (כנראה בית-חול, מערבה לקרית-יערים) במרום ההר ועד שעלבים צרעה חמנה בשפלה. חטיבה זו נמצאת אמנם ברובה כשטח שהגדרתו המדויקת ביהושע (עיין למשל טז, לג) היא "שפלה". אך כאן נקרא כל השטח הר לעומת עמק החוף. במקום החלוקה המשולשת של יהושע — הר, שפלה, חוף — גורסת הטרימינולוגיה של שופטים א חלוקה פשוטה יותר: הר (כולל השפלה) ועמק (= ארץ החוף). ועיין בהערה הבאה.

4 בנוגע לפירושה "עמק", עיין הערתו הקולעת של מור בפירושו (לעיל הערה 1), עמ' 37 ודברי בודה שם. לעומת זאת, טועה בודה (שם, עמ' 14) בנוגע לעמק של דן, כיוון שלא עמד על הטרימינולוגיה הגיאוגרפית המיוחדת של פרק א בשופטים. ועיין בהערה הקודמת.

נמצאנו למדים כי עמק במובן עמק החוף רוח במקרא. אף המציאות ההיסטורית מלמדתנו ברורות, כי העמק שלא יכלו בני יהודה להוריש בנחלתם בגלל רכב הברזל של יושביו — אינו יכול להיות אלא עמק החוף.

נמצא פסוק יט מכחיש פסוק יח. סתירה קשה זו הטילה מבוכה רבה בקרב הפרשנים מראשוני ראשונים ועד אחרוני אחרונים. השבעים "מתרגמים" פסוק יח לאמור: $\alpha\lambda\iota\omicron\upsilon\delta\alpha\ \acute{\epsilon}\lambda\lambda\eta\rho\omicron\nu\acute{\omicron}\mu\eta\sigma\epsilon\nu$. כלומר, הם "גורסים" פשוט במקום "וילכד" — "ולא לכד". אין זה, כמובן, אלא תיקון שתיקן המתרגם ביד קלה לתרץ את הסתירה. אף הוא הוסיף על עזה עקרון ואשקלון גם את אשדוד. הוספה זו, כמו שיבואר להלן, אין בה כל היגיון היסטורי-אסטראטגי, ואינה אלא פרי העובדה כי גם אשקלון וגם אשדוד נמנות עם חמש ערי פלשת, וצלצול שמותיהן דומה. כדאי לציין כי בנוסח השבעים נפלה כאן טעות משונה בתרגום המלה הפשוטה "רָכַב" (נרשם כשם פרטי — $\rho\acute{\alpha}\chi\alpha\beta$).

מעניין מאוד — ולא לשבח — הדמיון בין פירוש הע' לבין "פירושו" של יוסף בן מתתיהו הכהן בקדמוניות ה, 128: "ושבט יהודה ושבט שמעון כבשו את הערים שבהר כנען ואת אשקלון ואשדוד מן הערים שבמישור ועל שפת הים. אולם עזה ועקרון ניצלו מידם הואיל והן אדמות מישור וגרמו נזקים למתנפלים עליהם במספר הרב של מרכבותיהן" (מהר"ש שליט, א, עמ' 157). גם יוסף (או מעתיקיו) "חולק" אפוא על הנוסח המסורתי בעניין שמות הערים שנכבשו. ברם, בדבריו אנו יכולים לעמוד היטב על הערך של שינויי הגירסאות הללו. לפי הפיסקה הנ"ל, כבשו בני יהודה את אשקלון ואשדוד דווקא, ואילו את עזה ועקרון לא כבשו. ואילו להלן בסעיף 177 הוא אומר: "משזנהו ישראל את עסקי המלחמה, גברו יושבי כנען עליהם וחזרו והוציאו מידי יהודה את אשקלון ואת עקרון (!)" (מהר"ש שליט, א, עמ' 161).

נמצאנו למדים, כי אין יוסף (או מעתיקי דבריו) שם לבו כלל לעובדות היסטוריות-טופוגראפיות או למסורת בנוגע לשמות הערים. הוא מזווג, בפשטות, זוגות מבין ערי פלשתים — אשקלון ואשדוד מול עזה ועקרון, ולהלן אשקלון ועקרון — על יסוד אליטראציה הפועלת, כפי הנראה, שלא מדעת. במלים אחרות, אין בעיני יוסף והשבעים שום חשיבות עובדתית לשאלה באילו ערים מערי פלשת הכתוב מדבר.

גם עצם "התירוץ" של יוסף אינו יכול לעמוד בפני ההיגיון. הוא מסביר כי שתיים (אשקלון ואשדוד) מערי פלשת נכבשו, ואילו לשתיים אחרות (עזה ועקרון) היו מרכבות משום שהן במישור. והלוא גם אשקלון ואשדוד הן במישור, ויוסף אינו יכול להסביר את ההבדל ביניהן לבין עזה ועקרון. אין פלא כי בסעיף 177 הוא מחליף את אשדוד בעקרון! יתר על כן, המשווה את סעיף 128 לסעיף 177 ימצא, שבעצם משמשים כאן שני נסיונות פרשניים בערבוביה:

1. כאן (פסוק יט) היו מרכבות, כאן (פסוק יח) לא היו מרכבות.
2. כאן (פסוק יח) נלכדו מידי הכנענים, כאן (פסוק יט) חזרו ונפלו בידי הכנענים.⁵

5 בשיטה זו מסבירים את העניין גם כמה מפרשניו הקלאסיים. עיין, למשל, רד"ק ואברבנאל לשופטים ג, ג. אולם הם חיו בגולה, הרחק מארץ-ישראל, ללא מקורות של ידיעות על הארץ

שני התירוצים הדחוקים וחילופי שמות הערים גם יחד מעידים אך על חוסר ישע בהבנת הכתובים.

ומראשוני ראשונים לאחרוני אחרונים. מור⁶ הולך בדרך הסלולה והכבושה – סלולה וכבושה יותר מדי, והריהו מסביר כי פסוק יח הוא תוספת משל העורך (Editorial addition). ברם, הנחה זו שאין משיבין על מעשי "העורך" וכי העורך פטור מהיגיון, דיוק ועקיבות, היא אחת האקסיומות המוזרות ביותר. חוקרי מקרא מאסכולות מסוימות מרבים מאוד להשתמש בשיטה זו, והריהם מיישבים בכך קשיים וסתירות אין-מספר. לגופו של ענייננו, אין כל חשיבות אם הפסוק הנידון נכתב על-ידי איש שנקרא סופר או בידי איש המכונה עורך. אחד המודיע, אחד המוסיף ואחד העורך חייב בהיגיון ובשכל ישר. תליית פסוק מסוים ב"עורך" או ב"מוסיף" (שאישי לא הוכיח את מציאותם ואת מהותם עד היום הזה) אינה מיישבת שום קושי ואינה מבטלת שום סתירה. להבנת עניינים היסטוריים-גיאוגרפיים במקרא לאמיתם ולעומקם יש שני מפתחות עיקריים:

- א. עיון מדוקדק בכתובים. תיאורים מסוג זה הם על-פירוב מועט המחזיק את המרובה. במקראות היסטוריים-גיאוגרפיים אתה מוצא פעמים הרבה שיטה של שימוש קפדני במלים, דיוקי לשון ופרשיות גדולות רמזות בין השיטין⁷.
- ב. עקיבה קפדנית אחרי הנתונים המקראיים על גבי מפת הארץ. התבוננות גיאוגרפית מעין זו מבהירה לעתים דברים שאין הפרשן מסוגל לראותם בתוך הכתובים בלבד. אם נחזור ונקרא את שני הכתובים הקשים לאור העיקרון הראשון הנ"ל, נמצא בפסוק יח: "וילכד יהודה את עזה" וגו', ואילו פסוק יט אומר: "וירש את ההר כי לא להוריש את ישבי העמק". עיון קל במקראות אחדים דיו להבהיר את ההבדל היסודי בין שני המושגים האמורים. "והורשתם את כל ישבי הארץ מפניכם... והורשתם את הארץ וישבתם בה, כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה, והתנחלתם את הארץ..." (במ' לג, נב-נד). "וידעת היום כי ה'... הוא ישמידם... לפניך והורשתם והאכרתם מהר..." (דב' ט, ג). הורש פירושו השמדת האוכלוסין האויבים והיאחזות במקומם (עיי' גם: שופ' א, כז-לג; יא, כג-כד; מל"א יד, כד; כא, כו; מל"ב יז, ח; כא, ב. ואחרון אחרון: יהושע ח, ז לעומת שם, כא-כו ועוד הרבה). שונה לגמרי משמעות לכד. "ויתן (יהושפט) נציבים בארץ יהודה ובערי אפרים אשר לכד אסא אביו" (דהי"ב יז, ב ועיין גם שם טו, ח). ודאי לא יעלה על הדעת כי אסא פגע באוכלוסי הערים הישראליות האמורות. הוא אך כבש את הערים וסיפחן על ממלכתו. אין במשמעותו של "לכד" אלא תפיסה והחזקה בלבד, כמו שנאמר: "וילכד נער מאנשי סכות וישאלהו" וגו' (שופ' ח, יד; ועיין: ז, כד; יב, ה; טו, ד). יתר על כן, אין לשון זה מונח מלחמתי מיסודו. "ושאול לכד המלוכה על ישראל" (שמ"א יד, מז) אינו אלא מקביל ל"וימלך דוד על כל ישראל" (שמ"ב ח, טו), "ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל" (מל"א ד, א). גם ביהושע ז,

וקורותיה, לא היה אפוא בידם לפרש עניינים היסטוריים-גיאוגרפיים אלא על-פי סברה ואומדן דעת.

6 לעיל, הערה 1, שם, עמ' 37.

7 עיין במאמרי "לפרשת חצור" [לקמן, עמ' 78-84].

יד-יח ובעמוס ג, ה וכיו"ב אין זה אלא מונח טכני של תפיסה והחזקה ללא זיקה למלחמה בכלל.

ייתכן אפוא כי "וילכד יהודה את עזה" וגו' אינו סותר ממש את "לא להוריש את ישיב העמק". הכתוב מדבר אמנם בחבל ארץ אחד, אבל לא בעניין אחד.

ועתה לעיקרון השני, למפה. פסוק יח מלמדנו כי בני יהודה תפסו שלוש מבין חמש הערים הידועות של החוף (=העמק). הכתוב מונה באותה תקופה את חמש הערים יחד (יהושע יג, ג; שופ' ג, ג). אם כאן הוא מונה דווקא שלוש, רצונו להדגיש מן הסתם, כי דווקא אותן השלוש נתפסו ואילו יתר השתיים לא עלה בידי בני יהודה ללכוד.⁸ שלוש הערים הנזכרות הן עזה ואשקלון בדרום החוף ועקרון בצפון. אשדוד וגת שבאמצע ארץ החוף לא נלכדו. מדוע? הן רכב הברזל כשם שהוא יעיל בחבל אשדוד כך הוא מצוי ויעיל גם בגבול אשקלון ועזה?

אין להניח שערי החוף הקדומות, עתירות הנסיין ומלומדות המלחמה,⁹ עמדו על נפשן בפני שכניהן ההרריים במבודד, עיר לעצמה. מסתבר, שהן התגוננו יחדיו בדומה למלכי כנען בתקופת יהושע (יהושע י-יא). יתר על כן, נראה כי מלחמת בני יהודה בארץ החוף אף היא לא היתה שרשרת של הרפתקאות ופלישות סתם. ודווקא מבחינה זו אפשר להתחקות על ההיגיון שבצירוף עזה ואשקלון בדרום ועקרון בצפון.

צירוף זה הוא קודם-כל המשך הגיוני למסופר מראשית הפרק עד כאן: כיבושי בני יהודה ובני שמעון. חשובים לענייננו במיוחד הכיבושים בחבל ירושלים (ז-ח), כנראה בעיקר בדרום העיר בסביבות נחל שורק ובית-לחם,¹⁰ וכיבוש חרמה-צפת (יז). על-ידי השתלטות בני יהודה על נחל שורק נפתחה לפנייהם הדרך לצפונה של ארץ החוף, לחבל עקרון, ועל-ידי השלמת היאחזות במערב הנגב נפתח פתח להתקדם אל עבר עזה ואשקלון בדרום החוף. ייתכן מאוד שהיו אלה שתי זרועות של תנופת מלחמה נועזת, שנועדה להוריש את ארץ

8 מור (לעיל הערה 1), עמ' 37, טועה באומרו כי "יהודה כבש את שלוש הערים העיקריות של ארץ החוף...למעשה, כל השטח שהיה אחר כך בידי ברית הסרנים הפלשתיים". ברצות הכתוב לדבר על כל השטח של ארץ פלשתים, הריהו מזכיר תמיד חמש ערים או חמשת הסרנים. כשהוא פורט דווקא שלוש, הריהו מתכוון במפורש לא לכל השטח.

9 עזה ואשקלון נזכרו הרבה בתעודות מצריות קדומות. אשקלון — כבר בכתבי המארות, ועזה — החל בימי תחותמס הג', ושתייהן נזכרות גם באיגרות תל אל-עמארה. עיין, למשל: ב' מיזלר (מור), תולדות ארץ ישראל, כרך א, תל אביב תרצ"ח, עמ' 115. אשדוד נזכרת בתעודות אוגריטיות ואכדיות מאוגרית (כנראה במאות יד-יג לפה"ס) ובמצרים, ב"אנומסטסיון של אמנופה" (בערך 1100 לפה"ס). לפי חפירות אשדוד (היבשתית) משנות השישים, קבעו החופרים את ראשית העיר בראשית תקופת הברונזה המאוחרת (1550 לפה"ס לערך). עקרון נזכרת במקורות אשוריים, ויש אומרים כבר במסע שישק. תחותמס הג' מונה את גת בין ערי החוף (מס' 63 ברשימה) וייתכן שכוונתו לגת פלשתים.

10 בטקסט העברי של יהושע טו נפקד מקומן של מנחת, ביתר ושכנותיהן על נחל שורק. גם בית-לחם וסביבותיה לא נמנו, כי לא היו בימי יהושע בידי ישראל. חבלים אלה הסתם שנכבשו, לפי כל הסימנים במלחמת ירושלים (שופ' א, ז-ח), וכבר עמדתי על עניין זה בהרחבה במאמרי: "רישומי גבולותיה של ממלכת ירושלים הטרומ-ישראלית במקרא ובמקורות מקבילים", רברי הקונגרס העולמי למדעי היהדות, ב, ירושלים תשי"ז, עמ' כד-כה. [ראה לעיל עמ' 71-72].

החוף כולה ולהנחילה לישראל. הראש האחד שירד דרך נחל שורק אל עבר גבול עקרון, והראש האחד שירד מחבל חרמה אל עבר גבול עזה ואשקלון, נועדו להיפגש בגבול גת-אשדוד.

רמז הכתוב שהדבר לא עלה בידי בני יהודה. יושבי הארץ,¹¹ שניגפו תחילה בשני הקצוות, נסוגו אל קו המרכז והתרכזו שם עם מרכבותיהם, ובני יהודה לא יכלו לרכבם ולהמונם. הם לכדו תחילה את צפון ארץ החוף ודרומה, שיושביהם נסוגו אל עבר המרכז. אולם משלא הצליחו בני יהודה להוריש אותם, לא יכלו משפחות יהודה להיאחז בשטחים הכבושים, כיוון שבעלי הארץ יושביה היו מוכנים לשוב אליה עם עלות צבאות בני יהודה מן הארץ. היתה זו אפוא לכידת שטחים לשעה. משנסוגו צבאות יהודה, חזרו ערי החוף לבעליהן.

תכלית הכתוב כאן, ובכל המחצית הראשונה של פרק א בשופטים, להראות שבני יהודה המשיכו בכיבוש הארץ כמצווה וכל מה שיכלו כבשו. מה שלא כבשו לא כבשו משום שלא יכלו כבתקופת יהושע, ואילו שאר השבטים לא כן נהגו (סוף פרק א, פס' כז ואילך), על-כן בא אליהם מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים להוכיחם (תחילת פרק ב).

11 כפי הנראה היו עדיין יושבי החוף באותו פרק כנענים (זו דעת מור, למשל). כך מסתבר ממצבת מרנפתח המסמיכה את אשקלון לכנען. יש טוברים, בכל זאת, כי הערים היו כבר בידי ראשוני הכובשים הפלשתים.